

2004 YILI İLERLEME RAPORUNDA DEMOKRASİNİN ÜSTÜNLÜĞÜ, İNSAN HAKLARI VE YARGI

Av. Aslıhan ÖZEMİR*

Ülkemizin Avrupa Birliği'ne katılım sürecinde, Haziran 1998 tarihli Cardiff Zirvesi sırasında, Avrupa Komisyonu, Türkiye hakkında, Türkiye-AT Ortaklık Anlaşması'nın 28. maddesi ve Aralık 1997 tarihli Lüksemburg Zirvesi sonuçlarına dayanan bir rapor sunacağını açıklamıştır. Komisyon, Türkiye'ye ilişkin ilk İlerleme Raporu'nu, diğer aday ülkelerin İlerleme Raporları ile birlikte, Ekim 1998 tarihinde sunmuştur.

Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde, *“Türkiye, diğer aday ülkelere uygulanan kriterler temelinde, Birliğe katılma amacı taşıyan bir aday ülke olarak mütalaa edilmektedir. Mevcut Avrupa stratejisine göre, Türkiye de diğer aday ülkeler gibi, reformlarını hızlandıran ve destekleyen bir katılım öncesi stratejiden yararlanacaktır”* kararı alınmıştır.

Haziran 2004 tarihli Brüksel Zirvesi'nde, *“Eğer AB Konseyi Aralık 2004'te, Komisyon'un verdiği rapor ve tavsiye temelinde, Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni yerine getirdiğine karar verirse, üyelik müzakerelerine gecikmeksizin başlayacaktır”* sonucuna varılmıştır.

Bu nedenle, daha önceki yıllarda olduğu gibi bu yıl da, Türkiye'nin katılım amacıyla kaydettiği gelişmelere ilişkin bir İlerleme Raporu (Regular Report on Turkey's Progress Towards Accession) hazırlanarak 6 Ekim 2004 tarihinde yayınlanmıştır.

Yayınlanan raporda daha önceki raporlarda kullanılan yapının ayısının izlendiği görülmektedir. Giriş ve üyelik kriterleri bölümlerinden sonra sonuç ve katılım ortaklığının genel değerlendirmesi bölümleri yer almaktadır. Üyelik Kriterleri bölümünde Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler, Ekonomik Kriterler, Müktesebat Başlıklarına Göre Üyelikten Kaynaklanan Yükümlülükleri Üstlenebilme Yetenekleri'ne geniş yer verilmiştir.

* Ankara Barosu üyesi.

Tüm hukukçuları ilgilendireceğini düşündüğümüz güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterlere ilişkin bölümde yer alan Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü ile İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması bölümlerine ilişkin temel değerlendirmeleri aşağıda bulabilirsiniz.

ÜYELİK KRİTERLERİ

1. Güçlendirilmiş Siyasi Diyalog ve Siyasi Kriterler

Haziran 1993’de Kopenhag zirvesinde kararlaştırılan ve aday ülkelerin üye olabilmeleri için gerçekleştirmeleri gereken siyasi kriterler, aday ülkelerin, “demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıkların korunmasını ve azınlıklara saygı gösterilmesini teminat altına alan kurumların istikrarını” sağlamalarını şart koşmaktadır.¹

Türkiye hakkındaki 1998 Yılı İlerleme Raporu’nda, komisyon şu sonuçlara varmıştır:

“Siyasi açıdan, mevcut değerlendirme, kamu idaresinin işleyişindeki bazı bozukluklara, insan hakları ihlallerinin sürekliliğine ve azınlıklara yönelik uygulamalardaki temel eksikliklere dikkat çekmektedir. Ordu üzerinde sivil denetimin eksikliği endişeye neden olmaktadır. Milli Güvenlik Kurulu aracılığıyla ordunun siyasi yaşamda oynadığı önemli rol, bu hususu yansıtmaktadır. Ülkede gözlenen medeni ve siyasi hak ihlallerinin bir çoğunun, şu veya bu şekilde bu konuyla bağlantılı olması nedeniyle, Güneydoğu’daki duruma, askeri olmayan, sivil bir çözüm bulunmaktadır. Komisyon, Türk hükümetinin ülkedeki insan hakları ihlalleriyle mücadele konusundaki kararlılığını takdir etmektedir; ancak, hükümetin bu tutumu, fiiliyatta şu ana kadar kayda değer bir etki yaratmamıştır. Türkiye’nin 1995 yılında başlattığı demokratik reform süreci devam etmelidir. Bu sorunların çözüme kavuşturulması yanında, Türkiye, sınır komşularıyla tüm ihtilaflarının, uluslararası hukuka uygun, barışçıl yollarla halli için yapıcı katkı sağlamalıdır.”

2003 yılı İlerleme Raporu’nda ise şu sonuçlara varılmıştır:

Geçtiğimiz yıl içerisinde Türk hükümeti siyasi ve hukuki alanda büyük değişiklikler getiren reform çalışmalarını hızlandırmış ve aynı zamanda

¹ Mayıs 1999’da Amsterdam Antlaşması’nın yürürlüğe girmesi ile birlikte, Kopenhag Zirvesi’nde tanımlanan siyasi kriterler, Avrupa Birliği Antlaşması’nın temel bir ilkesi haline gelmiştir. Avrupa Birliği Antlaşması’nın 6/1 maddesine göre: “Birlik, özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü ilkelerine dayanır”. Bu çerçevede, Antlaşma’nın 49. maddesine göre: “Antlaşma’nın 6/1 maddesinde öngörülen ilkelere saygılı her Avrupa ülkesi, Birliğe üye olmak için başvuruda bulunabilir”. Bu ilkeler, Aralık 2000’de Nice Zirvesi’nde kabul edilen Avrupa Birliği Temel Haklar şartında vurgulanmıştır.

Türk vatandaşlarının temel hak ve özgürlüklerden yararlanmasını daha etkili uygulamalarla Avrupa standartlarına yaklaştırmıştır. Hukukun değişik alanlarında önemli değişiklikler getiren dört önemli siyasi reform paketi kabul edilmiştir. Özellikle ifade özgürlüğü, toplantı ve gösteri özgürlüğü, kültürel haklar ve sivil hayat üzerindeki askeri kontrolün sınırlandırılması alanlarında önemli adımlar atılmıştır. Gözden geçirilmiş katılım ortaklığında belirtilen pek çok husus gerçekleştirilmiştir.

Kamu idaresinin işleyişinde hükümet tarafından gelişme kaydedilmiş. Şeffaf bir yönetim için kamu hizmetindeki hizmeti için reformlar yapılmış ve böylece rüşvete karşı ciddi bir mücadeleyle girişilmiştir.

Milli Güvenli Konseyi'nin görev, yetki ve işleyişinde bazı değişiklikler yapılarak sivil-askeri ilişkiler Avrupa standartlarına yakınlaştırılmıştır. Milli Güvenlik Kurulu Sekreteryası'nın görevleri değiştirilmiş ve yürütmeye ilişkin yetkileri kaldırılmıştır. YÖK ve RTÜK gibi bazı sivil kurullarda hala Milli Güvenlik Kurulu üyesi bulunmaktadır. Yasamanın askeri harcamalara ilişkin kontrolü hem bütçe kabulü hem de denetleme bakımından artırılmalıdır.

Yargı sisteminin etkinliği ve bağımsızlığı için ise daha çok gayret gerekmektedir. Adli yargı sisteminde aile mahkemelerinin kurulmasıyla getirilen yenilik olumludur. Askeri Mahkemelerin sivilin yargılanması üzerindeki yetkisi kaldırılmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ne ilişkin pozitif gelişmeler gözlenmektedir. Tüm bu ilerlemelere rağmen mahkemelerin işleyişinin Avrupa standartlarına ulaştığı ve adil yargılanmanın tam olarak uygulandığı söylenemez.

Reformların uygulanmasında pürüzler bulunmaktadır. Bazı durumlarda parlamentonun reformları kısıtlayıcı bir takım şartlar getirmesi yapılan reformların uygulama alanlarını daraltmaktadır. Hükümet reformların uygulanmasındaki sıkıntıların giderilmesi uygulamayı yakından izlemek için bir Reform İzleme Grubu oluşturmuştur.

Türkiye 1 Ocak 2004 tarihinde Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadele Anlaşması'nı onaylayarak Avrupa Konseyi Yolsuzlukla Mücadele Grubu (GRECO) üyesi ülkeler arasına katılmıştır. Yapılan pek çok girişime karşın yolsuzluk varlığını devam ettirmekte ve kamusal hayatın pek çok alanını etkilemektedir.

Türkiye geçtiğimiz yıl içinde pek çok önemli uluslararası anlaşmayı onaylamıştır. Bunlar; Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Uluslararası Sosyal Kültürel ve Ekonomik Haklar Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 6. protokoldür.

Türkiye ile ilgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde karar verilmiş ve uygulanmayı bekleyen pek çok karar bulunmaktadır. Mahkeme kararlarının yerine getirilmesinde özellikle hakkaniyete uygun tatminlerin ödenmesinde, beş yıl önce karara bağlanan Loizidou kararının hakkaniyete uygun tatmini sağlanmış olmakla birlikte, Türkiye maalesef çok mesafe kat etmemiştir.

İşkence ve kötü muameleye karşı yürütülen mücadele sonucu Türkiye Avrupa standartlarına ulaşmıştır ancak hala tek tük bazı işkence örnekleri görülmektedir. Cezaevi sistemine ilişkin reform devam etmekte ve tutuklulara tanınan haklar artırılmaktadır.

Türkiye Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde verilen ihlal kararları nedeniyle yargılamanın yenilenmesi yolunu kullanıma açmış ve bu konuda Zana ve diğerlerinin Türkiye aleyhine açtıkları dava sonucu verilen ihlal kararı üzerine yargılamanın yenilenmesi yoluna gidilmiştir.

İfade özgürlüğü ve toplanma dernek kurma özgürlükler alanında dikkat çekici ilerlemeler kaydedilmiş ve kanunlara getirilen değişiklikler sonucu eski kanunlarda suç olan pek çok fiil ifade özgürlüğü ve toplanma dernek kurma özgürlükleri ışığında suç olmaktan çıkarılmıştır. Bununla beraber asayiş bozmayan pek çok gösteride kullanılan kuvvet orantılılık ilkesine uymamaktadır.

Siyasi Partiler Kanunu'nda yapılan değişiklikler sonucu parti kapatma daha zorlaştırılmış ancak Anayasa mahkemesi tarafından HADEP kapatılmış ve DEHAP usuli zorluklarla karşılaşmıştır.

Din özgürlüğü konusunda getirilen kanuni yeniliklere Avrupa standartlarıyla karşılaştırıldığında hala pek çok kısıtlama ve koşul bulunmaktadır. Özellikle azınlıklara ait cemaatlerin eğitim ve mülkiyet hakkı konusunda daha çok değişiklik gerekmektedir.

Türkçe dışındaki dillerde radyo ve TV yayınlarına getirilen yasaklama kaldırılmıştır. Bu alandaki gelişme ufak da olsa olumlu bir gelişmedir.

Güneydoğu bölgesindeki olağanüstü yönetimin kaldırılması bölge halkı üzerindeki gerginliği azaltmış ve bölgedeki kültürel faaliyetlere büyük ölçüde hoşgörülü bir yaklaşım gelişmiştir. Köye dönüş projesi kapsamında çalışmalar yavaş da olsa devam etmektedir ancak dahili olarak yerlerinden edilmiş insanların problemlerine daha ciddi bir eğilim gerekmektedir. Bu konuda bölgenin sosyo-ekonomik gelişimi açısından atılması gereken pek çok adım vardır.

Türkiye, Kıbrıs sorununda kapsamlı bir çözüme ulaşılabilmesi için, Kıbrıs'taki iki toplum lideri arasındaki doğrudan görüşmelere destek verdiğini

belirtmeye devam etmiştir. Ancak Kıbrıs Kuzey kesimiyle yapılacak Gümrük Birliği'ne ilişkin bir anlaşma çabası ne yazık ki sonuç vermemiştir.

Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmiştir. Güven artırıcı yeni önlemlerin alınmasına ilişkin çabalar sürmektedir. İki dışişleri bakanı arasında, Ege ile ilgili araştırıcı mahiyette görüşmelere devam edilmektedir. Bütün bu gelişmeler karşısında Türkiye geçtiğimiz on iki ay boyunca Kopenhag siyasi kriterlerini karşılamak için büyük çaba sarf ederek çok çeşitli alanlarda yasal değişiklikler yapmıştır. Bu raporda altı çizilen hususları dikkate alarak özellikle yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı konusuyla temel hak ve özgürlüklerin uygulanması konularında Avrupa'daki uygulamayla uyumlu bir sistem getirmeli sivil askeri ilişkiler ve güneydoğudaki kültürel faaliyetler konusunda çalışmalarına devam etmelidir. Avrupa standartlarında temel hak ve özgürlüklerin Türk vatandaş tarafından kullanılmasını sağlamalıdır.

Bunlara ilave olarak Türkiye Kıbrıs probleminin çözüme ulaştırılabilmesi için belirleyici destek sağlamalıdır. İlerleme Raporu'nun bundan sonraki bölümünde ülkedeki yürütme ve yargı sisteminin genel işleyişi dahil, Kopenhag siyasi kriterleri perspektifinden bakarak, Türkiye'deki gelişmelerin bir değerlendirmesini sunmaktadır. Bu kapsamdaki gelişmeler, Türkiye'nin, pek çok açıdan, özellikle adalet ve içişleri alanında olmak üzere, müktesebatı uygulama kapasitesindeki gelişmeler ile yakından bağlantılıdır.

2. Demokrasi ve Hukukun Üstünlüğü

Yasama

1999 yılından bu yana bir parlamento seçimi yapılmıştır ve Kasım 2002 yılında yapılan milletvekili genel seçiminde AK Parti çoğunluk oylarını alarak iktidara gelmiştir. Parlamento'nun faaliyetleri özellikle siyasi ve ekonomik alanlarda yoğunlaşmış ve 1999 tarihinden bu yana Anayasa'da pek çok değişiklik yapılmıştır. Şu anda Parlamento'da üç yüz altmış sekizi AKP'den, yüz altmış sekizi CHP'den, dördü DYP'den ve dokuzu bağımsız milletvekili bulunmaktadır.

Avrupa Birliği'ne giriş için hükümet partisi ve ana muhalefet partisi arasında güçlü bir fikir birliği bulunmaktadır. Avrupa birliğine uyum konusundaki kanunla çoğunluk oyuyla kabul görmektedir. Mayıs 2004 tarihinde yürürlüğe giren Anayasa değişikliği konusunda gerekli sayı olan üç yüz altmış yedi üstünde dört yüz elli yedi oyla değişiklikler kabul görmüştür. Aynı şekilde yeni Ceza Yasası konusundaki çalışmalarda da hükümet ve muhalefet işbirliği içindedir.

Önceki ilerleme raporundan bu yana parlamento Kopenhag siyasi kriterleri ve Avrupa topluluğu müktesebatıyla ilgili çok sayıda reform kanunu kabul etmiştir. Bunlara birkaç örnek vermek gerekirse 9 Ekim 2003 - Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, 7 Ocak 2004 - Çocuk Mahkemelerinin Kuruluşu ve İşleyişi Hakkındaki Kanun'da Değişiklik Yapan Kanun, Temmuz 2004 - Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkındaki Kanun, Eylül 2004 - İstinaf Mahkemeleri Kanunu, Eylül 2004 - Yeni Türk Ceza Kanunu.

Yargı Sistemi

1999 yılından bu yana Türk Yargı Sistemi'nde önemli değişiklikler yapılmıştır. Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılmış ve buradaki işler ağır ceza mahkemelerine verilmiştir. Özel nitelikli mahkemeler kurularak adaletin etkinliğinin arttırılması hedeflenmiştir. Yapılan yasal yenilikler hak arama özgürlüğünü geliştirir niteliktedir. Yapılan reformların uygulanmasındaki etkinliği sağlayacak hakimler ve savcıların uluslar arası ve insan hakları konularında eğitimini sağlayan bir Adalet Akademisi kurulmuştur.

Haziran 2004 tarihinde Anayasa Mahkemesi Başkanlığı'nın talebi üzerine Avrupa Konseyi Venedik Komitesi Anayasa Mahkemesi'ne ilişkin bir Anayasa değişikliği üzerine istişare görüşlerini sunmuştur. Mayıs 2004'te yapılan Anayasa değişiklikleri; Devlet Güvenlik Mahkemeleri'ni tamamen kaldırmış ve bu mahkemenin yetkisine giren suçlar bundan böyle bölge ağır ceza mahkemelerinde görülmeye başlamıştır. Ancak bölge ağır ceza mahkemelerinde görülen suçlara ilişkin gözaltı süreleri 24 saat değil 48 saatir. Bu mahkemelerde yargılanan kişilere de tutuklandıktan sonra derhal bir avukata başvurma hakkı tanınmaktadır.

Mayıs 2004 tarihinde getirilen değişikliklerinden diğer biri de Anayasa'nın 90. maddesine getirilen eklemedir. Böylece insan hakları ve temel özgürlükler konusundaki uluslararası anlaşmalara iç hukuk karşısında üstünlük getirilmektedir. Uluslararası anlaşma ve iç hukukun çatıştığı insan hakları konularında uluslararası anlaşma esas alınacaktır ve bunun sonucu olarak Türk mahkemeleri uluslararası sözleşmeleri doğrudan uygulayacaktır.

Eylül 2004 tarihinde kabul edilen yeni Türk Ceza Kanunu seksen yıllık eski sistemi yenileyerek Avrupa standartlarına yakınlaştırılmış bir sistemi benimsemektir. İnsan hakları ihlallerine katı yaptırımlar getiren yeni kanun uluslararası suçlar konusunda da düzenlemeler getirmiştir.

İstinaf mahkemelerinin kuruluşuna ilişkin kanun Eylül 2004'te Türkiye

Büyük Millet Meclisi'nden geçmiş ancak henüz yürürlüğe girmemiştir. Bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra Yargıtay'ın iş yükünün azalması ve böylece ilk derece mahkemelerinin kararları üzerindeki denetim görevine yoğunlaşması beklenmektedir.

Tebliğat Kanunu'nun Mart 2004'te tadil edilmiş ve yapılan değişiklik şüpheli ya da duruşmalarda tanık olarak dinlenecek kişilere yapılan yazılı tebligatın kişinin verilen adreste bulunmaması halinde de geçerli sayılmasını sağlamıştır.

Yakalama gözaltına alma ve ifade alma yönetmeliği Ocak 2004'te değiştirilmiş ve yakalanan ya da tutuklanan kişiye doktorun aksini talep etmesi hali hariç polis veya jandarma olmadan tıbbi muayene zorunluluğu getirilmiştir.

Ocak 2004'te Çocuk Mahkemeleri Kanunu'nda da değişiklik yapılmış ve nüfusu yüz bini geçen yerlerde çocuk mahkemeleri kurulmasına imkan sağlanmıştır şu anda on altı çocuk mahkemesi vardır.

Yine Aile Mahkemeleri Kanunu'na Ocak 2004'te getirilen değişiklik ile aile mahkemelerinin görev alanı sadece aile işleriyle sınırlandırılmış ve otuz yaşın altında yada evli olmayan hakimlerinde bu mahkemelerde görev yapabilmesi olanağı sağlanmıştır. Şu anda yüz yirmi aile mahkemesi bulunmaktadır.

Mart 2004'te kabul edilen Adli Yardım Yönetmeliği ile adli yardım alanı genişletilerek mahkeme masrafları da adli yardım kapsamına alınmıştır.

Yargının işleyişine ilişkin olarak; genel yargılama sürelerinin uzunluğu ve tekrarlanan duruşma ertelemeleri hala devam etmektedir. Bununla beraber özellikle ceza, ağır ceza mahkemeleri, çocuk mahkemelerinin yargılamanın sürelerinde ortalama bir düşüş gözlenmektedir.

2003-2004 arasında tüm hakim ve savcılar İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına Dair Avrupa Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihat hukukuna ilişkin eğitime tabi tutulmuştur. Bunun yanı sıra tüm Türkiye çapında Avrupa Birliği Hukuku, adalette işbirliği, fikri mülkiyet hakkı, ve örgütlü suç konularında eğitim seminerleri düzenlenmiştir. Adalet Bakanlığı tarafından Türkiye'deki tüm mahkemelere AİHM içtihatlarını ve sözleşmede tanınan özgürlüklerden adil yargılanma ve işkencenin yasaklanması konularında el kitapları dağıtılmıştır. Şu ana kadar yapılan yedi reform paketini içeren bir çalışma metni de adalet personeline dağıtılmıştır.

Siyasi reformların uygulanmasında hakim ve savcıların rolü büyüktür. Mesela Yargıtay tarafından getirilen yasal değişiklik sonucu AİHM ka-

rarları sonucunda yargılamanın yenilenmesine başlanmıştır.² 1 Ocak 2004 tarihinden bu yana yüzden fazla kararda Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatları kullanılmıştır ve bu davaların çoğu beraat ile sonuçlanmıştır. Ceza Kanunu'nun 159, 169, 312. maddeleri ve Terörle Mücadele Kanunu'nun 7. maddesine göre açılmış adli takibatlar beraat ile sonuçlanmıştır.

Adli takibata ilişkin yapılan tüm soruşturmalar Cumhuriyet Savcıları tarafından yürütülmektedir ancak uygulamada savcılarının herhangi bir suçtan dolayı şikayet edilen polis ve jandarma güçlerine karşı etkili bir soruşturma yürütmedikleri görülmektedir. Sonuç olarak pek çok davada dosya eksik olarak yargılamanın önüne gelmektedir.

Dernekler Kanunu'nun kabulüyle artık hakimlerde mesleki örgütlenmeye gidebileceklerdir, ancak bu konuda henüz bir çalışma yapılmamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yargı bağımsızlığı özellikle vurgulanarak değer verilmiştir. Ancak diğer pek çok Anayasa hükmü ile yargı bağımsızlığına verilen önemin etkisi azaltılmıştır. İdari işlemleri bakımından hakimler ve savcılar Adalet Bakanlığı'na bağlıdırlar, daha da önemlisi atamaları, terfileri özlük hakları ve disiplin işlemleri başkanlığını Adalet Bakanı'nın yaptığı ve Adalet Bakanlığı Müsteşarının da tabi üye olduğu, Hakimler Savcılar Yüksek Kurulu tarafından belirlenmektedir. Türkiye'nin daha az çekici bölgelerine tayin olma riski hakimlerin tutum ve kararlarını etkilemektedir. Yüksek kurulun kendine ait bütçesi ve sekreteryası yoktur Adalet Bakanlığı bünyesinde faaliyet göstermektedir.

3. İnsan Hakları ve Azınlıkların Korunması

1999 yılından bu yana Türkiye'de iki Anayasa reformu ve sekiz uyum paketi kabul etmiştir. Yakın tarihli Anayasa değişikliği Mayıs 2004 tarihinde yapılmış olup insan haklarına ilişkin pek çok değişiklik getirilmiştir. Bu değişiklikler; ölüm cezasına ilişkin tüm ibarelerin Anayasa metninden çıkarılması, basın özgürlüğünün genişletilmesi, yargılamanın Avrupa standartlarıyla uyumlaştırılması, temel özgürlükler alanındaki uluslararası anlaşmaların iç hukuka karşı üstünlüğünün kabul edilmesidir. Eylül 2004'te kabul edilen yeni Ceza Kanunu'yla da insan haklarının korunması; kadın hakları, ayrımcılık ve işkenceye ilişkin maddelerle güçlendirilmiştir. Bütün bunlara ek olarak Haziran 2004 tarihinde yeni Basın Kanunu, Temmuz 2004'te yeni Dernekler Kanunu ve Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansısı Hakkındaki Kanun kabul edilmiştir.

² Yargıtay 14 Temmuz 2004 tarihinde Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin Zana ve arkadaşlarına ilişkin 30 Mart 2004 tarihli kararını bozmuştur.

Türkiye 1999'dan bu yana insan haklarıyla ilgili pek çok uluslar arası sözleşmeye taraf olmuştur. Bunlar Birleşmiş Milletler bünyesindeki Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmedir. Anılan sözleşmelerin onay işlemlerinin tamamlanmasının ardından Türkiye altı temel BM İnsan Hakları Sözleşmesi'nin tümüne taraf hale gelmiştir. Diğer sözleşmeler, İşkenceye ve Diğer Zalimane, Gayri İnsani veya Küçültücü Muamele veya Cezaya Karşı BM Sözleşmesi, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Hakkında Sözleşme ile Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek, İdam Cezasının Kaldırılmasına İlişkin 6 Numaralı Protokol: Türk Hukuk sisteminde idam cezasının savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında kaldırılmasını takiben, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek, İdam Cezasının Kaldırılmasına İlişkin 6 Numaralı Protokol 26 Haziran 2003 tarihinde TBMM tarafından onaylanmıştır. Protokol'ün onay belgesi 12 Kasım 2003 tarihinde Avrupa Konseyi Sekreteryası'na tevdi edilerek onay işlemleri tamamlanmıştır.

Ölüm cezasının her hal ve karda kaldırılmasına ilişkin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne Ek 13 No'lu Protokol Ocak 2004 tarihinde imzalanmıştır. Bireylere tanınan dilekçe hakkını genişleten Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin seçimlik ek protokolü Şubat 2004 tarihinde imzalanmıştır. Nisan 2004'te Türkiye ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin ikinci seçimlik protokolü imzalamıştır. Ekim 2003 tarihinde ise Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin seçimlik ek protokolünü onaylamıştır.

Türkiye henüz Azınlıkların Korunmasına Dair Çerçeve Sözleşmeyi ve Yenilenmiş Avrupa Sosyal Şartını henüz imzalamamıştır. Ayrıca Anayasa'ya getirilen değişiklikler Türkiye'nin Uluslararası Ceza Mahkemesi Ana Statüsü'ne katılmasına imkan verir şekildedir ancak bu konuda da herhangi bir girişimde bulunulmamıştır.

Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Türkiye'nin 2001 yılından bu yana gerçekleştirmiş olduğu anayasal ve yasal reformların ve kaydedilen ilerlemelerin sonucunda 1996'dan beri devam etmekte olan izleme usulünü Haziran 2004'te kaldırmıştır. Bundan sonra Türkiye için Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nden doğan yükümlülüklerinin takip edileceği izleme sonrası (post-monitoring) süreç başlamıştır.

Türkiye 1999 yılından beri özellikler geçtiğimiz yıl AİHM kararlarının uygulanmasında da büyük ilerleme kat etmiştir. Loizidou davasında mahkeme tarafından hükmedilen hakkaniyete uygun tatmin bedeli ödenmiş ve

Leyla Zana ve diğer DEP eski milletvekilleri hakkında verilen karar sonucu Türk mahkemeleri önünde yeniden yargılanma yolu açılmıştır.

Ekim 2003 tarihinden beri Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önüne Türkiye ile ilgili yüz altmış bir dava gelmiş ve bu davaların yüz otuz sekizinde Mahkeme ihlal tespit etmiştir. Yirmi üç dava dostane çözümle sonuçlanmış ve iki davada da Türkiye'nin Sözleşme'yi ihlal etmediği tespit edilmiştir. Bu arada Mahkemeye Türkiye ile ilgili iki bin dokuz yüz kırk üç yeni başvuru yapılmıştır.

Mayıs 2004'te getirilen Anayasa değişikliklerinde 90. maddeye yapılan ekleme ile insan hakları alanındaki uluslar arası sözleşmelere iç hukuk karşısında üstünlük tanınarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Türk yargısında doğrudan uygulanması sağlanmıştır. Resmi kaynaklara göre Ocak 2004 tarihinden beri 100'den fazla mahkeme kararında AİHS'ye ve mahkeme içtihatlarına atıf yapılmış ve bu davaların büyük çoğunluğu beraat ile sonuçlanmıştır.

Loizidou davasıyla ilgili olarak 1998'de verilen karara ilişkin hakkaniyete uygun tazminat Aralık 2003'de ödenmiş olmakla birlikte kararın mülkiyet hakkı ve diğer hakların iadesine ilişkin ihlal tespit eden hükümlerinin gereği yerine getirilmemiştir. Institut de Prêtres Français davası 2000 yılında dostane çözümle sonuçlanmış ancak hala uygulanmamıştır. Hala Enstitüsü'nün kendi adına bir dernek kurma çabaları devam etmektedir böylece intifa hakkını da kullanabilecektir.

Kaydedilen tüm bu gelişmelerin yanı sıra Türkiye hala ifade özgürlüğüne ilişkin otuz dört adet AİHM kararını yerine getirmemiştir. Güvenli güçlerinin kötüye kullanılması ve parti kapatmaya ilişkin kararların yerine getirilmesinde de herhangi gelişme kaydedilmemiştir.

Kıbrıs ve Türkiye davasında Avrupa Konseyi Türkiye'nin kararın yerine getirilmesinde ilişkin üstüne düşen görevleri yapıp yapmadığını kontrol etmektedir. Örneğin; Rum kesimindeki kayıp kişiler ve kuzeyde yaşayan Rumlar'ın eğitim hakkına ilişkin ihlallerle ilgili takip yapmaktadır.

Yargılamanın yenilenmesine ilişkin hükümlerle Türk mahkemelerinin önüne getirilen on dokuz davada dört dava için artık isnat edilen suçların bulunmaması nedeniyle cezalar silinmiştir kalan on beş davanın yedisi beraat ile sonuçlanmış diğerleriyle ilgili yargılamanın yenilenmesi prosedürü devam etmektedir. Eski DEP milletvekilleriyle ilgili karara ilişkin yargılamanın yenilenmesi prosedüründe 14 Temmuz 2004 tarihli kararında Yargıtay Devlet Güvenlik Mahkemesi'nin kararını iptal etmiş ve bu arada Haziran 2004 tarihinde başvuranların cezalarının çektirilmesini askıya ala-

rak tutuksuz yargılanmalarına karar vermiştir. Konuya ilişkin yargılama Ekim 2004'te devam edecektir.

Yargılamanın yenilenmesine ilişkin hükümler hala Öcalan'ın davasına ilişkin yargılamanın yenilenmesine imkan vermemektedir. Bilindiği gibi 4 Şubat 2004 tarihinden önce kesinleşmiş bir AİHM kararı bulunmadığından ve Öcalan davası bu tarihten sonra AİHM önüne getirildiğinden yargılamanın yenilenmesi yolu Öcalan davasına kapalıdır. Ancak AİHM bu konuda ihlal tespit edilen durumlarda en iyi tamir etme yolunun başvuranın bağımsız bir yargı mercii tarafından tekrar yargılanması olduğunu yinelemiştir.

İnsan haklarının desteklenmesi ve güçlendirilmesine ilişkin Türkiye 1999 yılından bu yana pek çok kurum oluşturmuştur. Bunlar Başbakanlık bünyesinde İnsan Hakları Başkanlığı ve İnsan Hakları Danışma Kurulu, uygulama alanındaki aksamaların belirlenmesi ve hızla giderilmesi amacıyla, İnsan Haklarından sorumlu Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakan'ının başkanlık ettiği bir Reform İzleme Grubu ve İnsan Hakları İl ve İlçe Kurullarıdır. Ancak bu kurulların etkileri sınırlıdır.

Ocak 2004'te İnsan Hakları Başkanlığı insan hakları konusunda bilincin arttırılmasına yönelik çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Kişiler şimdi AİHM'ye başvurmak için hazırlanmış formları özel şikayet kutularına atarak doğrudan sözleşmenin ihlaline ilişkin şikayetlerini bildirebilmektedirler. İl ve ilçelerdeki İnsan Hakları Kurulları'nın sayısı Kasım 2003'den beri 859, 931'e yükselmiştir.

Bütün bu gelişmelere rağmen İnsan Hakları Başkanlığı'nı ulusal düzeyde etkisi tam ve yeterli değildir. İl ve ilçe kurullarının bağımsızlığı da vali ve idari yetkililerin doğrudan üye olması nedeniyle tartışma konusudur. Türkiye'deki hükümet dışı insan hakları oluşumları İnsan Hakları Derneği ve Mazlum-Der bu kurulların çalışmalarına katılmayı reddetmektedir.

Ayrımcılığa karşı mücadelede ilerleme sınırlıdır. Bununla beraber yeni Ceza Kanunu'nda çeşitli nedenlerle ayrımcılık yasaklanmış ve suç teşkil eder olmuştur. Ayrımcılık yasağına ilişkin AİHS Ek 12. Protokol hala onaylanmamıştır.

Medeni ve Siyasal Haklar

Türkiye ölüm cezasını her hal ve karda kaldırmıştır. Ölüm cezasının savaş veya yakın savaş tehdidi halindeki haller dışında kaldırılmasına ilişkin AİHS Ek 6. Protokol Aralık 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ölüm cezasını her hal ve karda ortadan kaldıran 13 No'lu Ek Protokol ise Ocak

2004'te imzalanmıştır. Mayıs 2004'te yapılan Anayasa değişikliği ile ölüm cezasına ilişkin tüm hükümler anayasa metninden çıkarılmıştır.

İşkencenin ve kötü muamelenin önlenmesine ilişkin getirilen yasal ve idari düzenlemeler hükümetin işkenceye sıfır tolerans göstereceğini açıkladığı 2002 yılından beri devam etmektedir. Yargılama öncesi koşulların düzeltilmesi ve gözaltı süreleri Avrupa standartlarıyla uyumlu hale getirilmiş, işkence ve kötü muamele suçlarına ilişkin verilen cezaların ertelenmesi ve paraya çevrilmesi engellenmiş, idari memurlar aleyhine takibata başlamak için izin alma prosedürü kaldırılmıştır. Avrupa Konseyi İşkenceyi ve Kötü Muameleyi Önleme Komitesinin ve Birleşmiş Milletler'in ilgili kuruluşları tarafından sunulan önerilerin kabulüne rağmen uygulanmayan pek çok öneri bulunmaktadır. Türkiye'nin işkence ve kötü muamelenin önlenmesi konusunda hala göstermesi gereken gayretler bulunmaktadır.

Yakalama gözaltına alma ve ifade alma yönetmeliğinde Ocak 2004 tarihinde yapılan değişikliklerle tutukluların hakları daha da güçlendirilmiştir. Tutukluların tıbbi muayenesi artık güvenlik güçleri olmadan yapılmakta ve tutuklu yada şüpheli kişilerin hakları gelişmiştir.

Nisan 2004'te yayınlanan bir genelge ile infaz memurlarının işkence sayılan (uykusuz bırakma, tehdit ve gözlerin bağlanması) metotlarından özellikle kaçınmaları gerektiği ve aksine eylemi tespit edilen memurlar hakkında takibat yapılacağı duyurulmuştur.

Karakollara, nezarethanelere tutuklu veya tutulu şahısların haklarını bildiren afişler asılmıştır. Memurların takibatı zorlaştıran dokunulmazlıklarına ve savcıların takipsizlik kararı verme eğilimlerine ilişkin gelişme kaydedilmektedir. Resmi rakamlarla mahkeme önüne gelen davalarda işkence suçuyla verilen cezaların arttığı gözlenmektedir.

İfade özgürlüğüne ilişkin artık şiddet içermeyen fikir açıklamaları suç olmaktan çıkarılmıştır. Terörle Mücadele Kanunu'nun ve Eski Ceza Kanunu'nda ve Basın Kanunu'nda yapılan değişikliklerle şiddet içermeyen ifadelerin cezalandırılmaması sağlanmıştır. Bununla beraber pek çok davada hala şiddet içermeyen ifadelerin takip edilip cezalandırıldığı gözlemlenmektedir. Ceza Kanunu'nun 159 ve 312. maddelerinde yapılan değişikliklerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarıyla örtüşmediği görülmüştür. Devleti eleştirir nitelikteki ifadelerin suç teşkil edebilmesi için şiddeti, silahlı çalışmayı teşvik eder nitelikte olması aranmalıdır. Yeni Ceza Kanunu'nun etkilerinin değerlendirilmesi için uygulamanın yakından takip edilmesi gerekmektedir.

Basın özgürlüğüne ilişkin, dikkat çekici bir gelişme kaydedilmiştir. Anayasa'nın Basın Araçlarının Korunması başlıklı 30. maddesinde yapılan

değişiklikle “Kanun’a uygun şekilde basın işletmesi olarak kurulan basımevi ve eklentileri ile basın araçları, suç aleti olduğu gerekçesiyle zapt ve müsadere edilemez ve işletilmekten alıkonulamaz.” hükmü getirilmiştir. Haziran 2004’te kabul edilen Yeni Basın Yasası da basın özgürlüğü açısından ileri bir adımdır. Yeni Kanun’la gazetecilerin haber kaynağını açıklamama hakları güçlendirilmiş, yanıt ve tekzip hakkı da kuvvetlendirilmiştir. Hapis cezaları çoğunlukla para cezasıyla değiştirilmiş, süreli yayınların dağıtımının durdurulması ve müsadere edilmesine ilişkin tedbirler azaltılmıştır. Kanun’un 19. maddesinde yer alan devam eden yargılamaya ilişkin yapılacak yayınlara ağır ceza verilmesi çok geniş olduğu için eleştirilmiştir.

Yeni kanunda yaptırımların sınırlandırılmasına rağmen para cezalarının çok ağır olması yerel medya üzerinde hala büyük bir yük oluşturmaktadır. Bu tür cezalar nedeniyle yayın kuruluşu kapanmak yada kendi kendine sansür uygulamak zorunda kalmaktadır. Kanun AİHS 10. maddedeki ifade özgürlüğü ile ilgili ayrıca devlet sırlarına atıf yapmaktadır.

Son raporlara göre gazeteciler aleyhine açılan davalar Basın Kanunu’na göre değil Ceza Kanun’un 159, 169, 312. maddeleri ve Terörle Mücadele Kanunu’nun 6-7. maddelerindeki hükümlere göre yürütülmektedir. Resmi kaynaklar yaptırımla sonuçlanan davaların sayısında büyük bir düşüş olduğunu vurgulasa da mevcut düzenlemelere göre basın mensuplarının ifade özgürlüğünü diledikleri gibi kullanmaktan caydırıldıkları görülmektedir. Yaptırımlardaki düşüşlere rağmen hala basın mensupları, yazar ve yayıncıların AİHM standartlarına uymayan cezalar aldıkları görülmektedir.

Yayın alanında daha önce alınan tedbirlerin uygulandığı ve önemli bir gelişme kaydedildiği dikkat çekmektedir. Türk vatandaşlarının günlük hayatta kullandıkları Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde yayın devletin yayın kurumu olan TRT’de radyo ve televizyon yayınlarıyla Haziran 2004’te başlamıştır.³ Yayınlar; Boşnakça, Arapça, Çerkezce, Kürtçe (Kırmançi ve Zaza lehçelerinde) devam etmektedir. Bu yayınlar haber başlıkları, belgesel, müzik ve spor programlarından oluşmaktadır. Diğer azınlıklarında kendi dillerinde yayın yapılması konusunda ilgi gösterdikleri görülmektedir.

Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde yayın yapılmasına ilişkin Ocak 2004’te yeni bir yönetmelik yayınlanmıştır. Yönetmelikle getirilen yeniliklere rağmen hala kısıtlamaların olduğu özellikle yayın sürelerinin katı sınırlara tabi tutulduğu görülmektedir. (Televizyon için haftada 4 saati geçmeyecek, günde en fazla 45 dakika, radyo için haftada 5 saat ve günde 60 dakikayı geçmeyecek süre sınırları konulmuştur.)

³ Kürt asıllı Türk vatandaşlarının 15-20 milyon nüfusa sahip olduğu, Boşnakların bir milyon ve üç milyon Çerkez’in bulunduğu tahmin edilmektedir. Arap nüfusunun miktarına ilişkin bir tahmin yoktur.

Bazı özel televizyon ve radyolar yerel bazda Kürtçe yayın yapmak için RTÜK'e başvuruda bulunmuşlardır. Şu ana kadar izin almamış olmalarına karşın bu başvurular büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır.

Dernek özgürlüğüne ilişkin 1999 yılından bu yana gerçekleştirilen yasal reformlar sonucu pek çok kısıtlama ortadan kaldırılmıştır. Yeni Dernekler Yasası Temmuz 2004'te Meclis'ten geçmiş ancak Cumhurbaşkanı'nın vetosu nedeniyle yürürlüğe girmemiştir. Irk, etnik köken, cinsiyet bölge yada diğer bir azınlık grubuna dayalı dernek kurmaya ilişkin yasaklar yeni kanunla kaldırılacaktır. Ayrıca yeni Kanun'da yabancı derneklerle işbirliği yada yabancı ülkede temsilcilik açmak için alınacak ön izinler de kaldırılmaktadır. Yeni Kanun'a göre güvenlik güçleri tarafından derneğe ait bina ve müstemilatın aranması için önceden mahkeme emri alınmış olması koşulu getirilmiştir.

Yeni Kanun'da derneklerin yurtdışındaki yabancı derneklerle yada kamu kurumlarıyla işbirliği yapmalarına ve parasal yardım almalarına imkan tanıyan hükümler Cumhurbaşkanı tarafından Anayasa'ya aykırılık gerekçesiyle veto edilmiştir.

Derneklerin ana statüsü ve bu statüde belirtilen alanlarda faaliyet gösterme zorunluluğu derneklerin çalışmalarında pek çok güçlük yaratmaktaydı şimdi yeni kanunla ana statüde belirtilen alanların dışında faaliyet gösteren dernekler kapatılma cezasıyla değil para cezalarıyla karşı karşıya kalacaklardır.

Ekonomik ve Sosyal Haklar

Cinsiyetler arası eşitliği güçlendirici pek çok reform hareketi yapılmıştır. Mayıs 2004 değişikliği ile getirilen yeniliklerden bir de Anayasa'nın 10. maddesine bu konuda "*Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür*" şeklinde açık hüküm eklenmesidir. Yeni Ceza Kanunu'ndaki düzenlemelerle de kadın haklarını koruyucu hükümler getirilmiş ve töre cinayetleri, tecavüz ve bekaret kontrolüne ilişkin cezai belirlemelerde bulunulmuştur. Töre cinayetlerine karşı alınan yasal tedbirlerin yanı sıra bu suçlara karşı yargılamanın da tavrı değişmiştir.

Kadın haklarının korunmasına dair çeşitli kanunlarda yapılan değişiklik ile cinsiyet ayrımına dayalı uygulamalara son verilmesi amaçlanmaktadır.

Kültürel hakların korunmasına dair 1999'dan bu yana önemli gelişmeler kaydedilmiş ve Anayasa'da Türkçe dışındaki dillerin kullanımına

ilişkin yasaklama kaldırılmıştır. Yasal değişiklikler sonucu Türkçe dışında radyo/tv yayıncılığı ve eğitim konuları gündeme gelmiştir. Türkçe dışındaki dil ve lehçelerde eğitim ve yayın 2004 yılında başlamıştır. Özellikle yetkililerin Kürtçe'nin kullanılmasına ilişkin büyük bir hoşgörü gösterdikleri kaydedilmekle beraber kültürel hakların kullanımında hala mevcut bazı kısıtlamalar vardır.

Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Günlük Yaşamlarında Geleneksel Olarak Kullandıkları Farklı Dil ve Lehçelerin Öğrenilmesi Hakkında Kanun'da da mevcut kurslarda öğrenime imkan sağlanmasını amaçlayan bir yönetmelik Aralık 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu düzenleme ile Kürtçe eğitim yapılan özel kursların açılmasına ilk kez izi verilmiştir. 2004 yılının Nisan ayında Kürtçe eğitim veren altı özel okul kurulmuştur. (Bu okullar Van, Batman, Şanlıurfa'da Kırmançi lehçesinde eğitim vermektedirler.) Bu okullara devlet tarafından bir destek verilmediği gibi eğitime ilişkin bir müdahalede de bulunulmamaktadır yalnız ilköğretim zorunlu olduğu için bu okullara gidecek öğrencilerin on beş yaşından büyük ve ilk öğretimini tamamlamış olmaları gerekmektedir.

Kürt dilinin kullanımı ve kültürün ifadesinde çok büyük bir hoşgörü gözlemlenmektedir. Nevroz kutlamaları resmileştirilmiş ve kutlamalar sırasında çok ufak birkaç olay rapor edilmiştir. Aralık 2003'de Yargıtay Van Yerel Mahkemesi'nin Kürtçe poster asmak suçundan mahkumiyet verdiği bir kararı yapılan son yasal değişikliklerle çeliştiği gerekçesiyle bozmuştur.

Seçim sistemiyle ilgili herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. Siyasi partilerin aşmak zorunda olduğu %10 barajı yüzünden azınlıklara ait pek çok parti meclise girememektedir. Siyasi partilerin Türkçe dışında başka bir dil kullanmalarına ilişkin kısıtlama da devam etmektedir. Hükümet dışı kuruluşlardan alınan bilgilere göre 2004 yılının Mart ayında yapılan yerel seçimler sırasında yürütülen kampanyalarda Kürtçe kullanan kişiler aleyhine soruşturmalar başlatıldığı ve pek çok Kürt politikacının hüküm giydiği öğrenilmiştir. Ancak bu kararlara ilişkin yapılan kanuni başvurular sonucu bu davalardan birinde verilen mahkumiyet kararı Yargıtay tarafından bozulmuştur.

Kürt kökenli nüfusun çoğunluğunun yaşadığı Güneydoğu'daki son duruma bakıldığında, 1999 yılından beri devam eden güvenlik, temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasındaki aşamalı ilerlemeye devam edildiği gözlenmektedir. Olağanüstü halin kaldırılmasından sonra⁴ dahili yerlerinden edilen kişilerin köylerine geri dönüşü hala devam etmektedir.

⁴ 30 Kasım 2002 sonu itibarıyla tamamen kaldırılmıştır.

Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkındaki Kanun Temmuz 2004 tarihinde kabul edilmiştir. Bu Kanun ile 1987'den beri devam eden ve Güneydoğu'da olağanüstü hal bölgesinde yaşayanların uğramış oldukları maddi zararların giderilmesi gerekliliğinin kabul edildiği görülmüştür.

2004 yılının Mart ayında Anayasa Mahkemesi olağanüstü hal zamanında valilerin almış olduğu idari kararlara karşı idari yargı yolunu yeniden düzenlemiştir. 2003 tarihli Topluma Kazandırma Kanunu dahilinde getirilen af süresi Şubat 2004 tarihinde bitecektir. Kanun'un çok etkili sonuç doğurmadığı gözlemlenmektedir. Resmi kayıtlara göre geçen süre içinde dört bin yüz bir başvuru yapılmış olup bunların iki bin sekiz yüzü zaten cezaevinde olan kişiler tarafından yapılmıştır. Bin yüz bir kişi kendiliğinden kanundan faydalanmak için başvurmuş ve bunların büyük bölümü salıverilmiş yada azaltılmış cezalar almışlardır.

Dahili olarak yerlerinden edilmiş ve güvensiz koşullarda yaşayan kişilerin durumu hala büyük sorun teşkil etmektedir. Köye Dönüş ve Rehabilitasyon projesi için 2002 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği ile işbirliği girişimlerinde bulunulmuştur.

Yerlerinden edilen bu kişilerin AİHS'nin mülkiyet hakkını düzenleyen Ek Protokol 1/1. maddesinin ihlali ve Sözleşme'nin özel hayatın korunmasına ilişkin 8. maddesinin ayrıca etkili başvuru imkanını tanıyan 13. maddesinin ihlaline ilişkin Türkiye aleyhine yaptıkları yaklaşık bin beş yüz adet başvuru bulunmaktadır.

Resmi kayıtlara göre 2003 yılının Ocak ayından bu yana 124.218 kişi köyüne dönüş yapmıştır. (Bu rakam yerlerinden edilen kişilerin üçte birini kapsamaktadır.) Ancak hükümet dışı kuruluşlar bu rakamın gerçekleri yansıtmadığını ve yerlerinden edilen kişilerin toplamının üç milyona yakın olduğunu iddia etmişlerdir. Dahili olarak yerlerinden edilen kişilerin dönüşüne ilişkin karşılaşılan zorluklar Güneydoğu bölgesinin ekonomik şartlarından kaynaklanmaktadır. Altyapı eksiklikleri, hükümete bağlı köy koruculuğu sistemi ve sermayenin yokluğu ile iş imkanlarının kısıtlılığı köye dönüşlerdeki en büyük engellerden bir kaçıdır.